

ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПАНДЕМІЇ COVID-19

ПАЩЕНКО Володимир

аспірант кафедри
економічної теорії, підприємництва та торгівлі,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0006-1398-4960>
e-mail: p_vladimit@ukt.net

ПРОСКУРІВСЬКИЙ Михайло

спірант кафедри економічної теорії, підприємництва та торгівлі,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0000-9508-1939>
e-mail: mykhailo.proskurivskyi@gmail.com

У статті проаналізовано функціонування Української економіки під час повномасштабного вторгнення росії та пандемії COVID-19. Встановлено, що з 2014 року економіка України функціонувала в умовах гібридної війни між країною-агресором та Україною та демонструвала відносну стабільність, швидко переходячи від фази кризи до фази відновного зростання. З'ясовано, що з 2021 року до початку 2022 року економіка переживала наслідки триваючої пандемії COVID-19 і була ще більше ослаблена пандемією, не оговтавшись повністю від шоку гібридної війни, розв'язаної країною-агресором в 2014 році. В результаті повномасштабної війни, що розпочалася, економіка України зазнала змін. Визначено, що Уряд підтримує програми та заходи щодо стабілізації економіки України в умовах воєнного стану, зокрема ним впроваджені: програма релокації підприємств на безпечну територію; формування державного замовлення на продукцію; впровадження низки важливих рішень з дерегуляції; нова податкова політика, спрямована на зменшення фіскального навантаження на підприємства; програми безвідсоткового кредитування для всіх сфер бізнесу. Встановлено, що у 2022 році падіння ВВП склало понад 35% [2]. Визначено, що однією з сучасних тенденцій є продовження падіння інвестиційної активності під час війни, яке було частково компенсовано вимушеними інвестиціями бізнесу та держави у придбанні та встановленні значної кількості альтернативних джерел електроенергії. Встановлено, що очікується незначне зростання реального ВВП у 2023 році на 0,3% [2]. З'ясовано, що підтримка економічного зростання та фінансової стабільності має бути пріоритетом грошово-кредитної політики. Визначено, що до створення якісно нової та стабільної системи економічної безпеки в Україні ще тривалий час зберігатимуться високі ризики через невизначеність розвитку подій. Це зі свого боку стримує вільне надходження капіталу в українську економіку [3].

Ключові слова: воєнна економіка, економічний розвиток, стабільність, фінансова підтримка, воєнний стан, COVID-19.

CHALLENGES TO THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR AND PANDEMIC COVID-19

PASHCHENKO Volodymyr, PROSKURIVSKYI Mykhailo

Khmelnitskyi National University

The article analyzes the functioning of the Ukrainian economy during the full-scale invasion of Russia and the COVID-19 pandemic. It was established that since 2014, Ukraine's economy functioned in the conditions of a hybrid war between the aggressor country and Ukraine and demonstrated relative stability, quickly moving from the phase of crisis to the phase of recovery growth. It found that from 2021 to early 2022, the economy was suffering from the effects of the ongoing COVID-19 pandemic and was further weakened by the pandemic, having not fully recovered from the shock of the hybrid war unleashed by the aggressor country in 2014. As a result of the full-scale war that began, the economy of Ukraine underwent changes. It was determined that the Government supports programs and measures to stabilize the economy of Ukraine in the conditions of martial law, in particular, it implemented: the program of relocation of enterprises to safe territory; formation of a state order for products; implementation of a number of important decisions on deregulation; new tax policy aimed at reducing the fiscal burden on enterprises; interest-free lending programs for all areas of business. It has been established that in 2022 the fall in GDP amounted to more than 35%. It was determined that one of the current trends is the continuation of the decline in investment activity during the war, which was partially compensated by the forced investment of business and the state in the acquisition and installation of a significant number of alternative sources of electricity. It is established that slight growth in real GDP is expected in 2023 by 0.3%. It was found that the support of economic growth and financial stability should be a priority of monetary policy. It was determined that until the creation of a qualitatively new and stable system of economic security in Ukraine, high risks will remain for a long time due to the uncertainty of the development of events. This, in turn, restrains the free flow of capital into the Ukrainian economy.

Keywords: war economy, economic development, stability, financial support, martial law, COVID-19.

ПАЩЕНКО, В., & ПРОСКУРИВСЬКИЙ, М. (2023). ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПАНДЕМІЇ COVID-19. *Development Service Industry Management*, (4), 248–252. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4\(38\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(38))

PASHCHENKO, V., & PROSKURIVSKYI, M. (2023). CHALLENGES TO THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR AND PANDEMIC COVID-19. *Development Service Industry Management*, (4), 248–252. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4\(38\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(38))

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Війна країни-агресора проти України завдала величезної шкоди українській економіці, унеможлививши традиційне ведення бізнесу на значних територіях нашої країни. З огляду на такі тенденції, повномасштабна війна в Україні потребує перегляду підходів до формування політики у сфері державного регулювання економіки та пошуку нових ефективних методів державного управління.

Ефективне функціонування української економіки в умовах військової агресії росії, подолання наслідків пандемії COVID та інших викликів сучасності, уможливаються завдяки активації та самоорганізації підприємницької діяльності українців, створенню нових та розвитку потенціалу існуючих бізнес-структур, запровадженню інноваційних методів підприємницької діяльності. Інновації стають найважливішим економічним ресурсом сучасного суспільства та окремих підприємств. Особливого значення набуває здатність підприємців управляти розвитком економічного потенціалу бізнес-структур, формувати та ефективно використовувати потенціал окремих господарюючих суб'єктів.

Інноваційні здатності та спроможності, пошук ринкових можливостей об'єктивно стають порівняними за своєю значимістю із матеріальними, фінансовими, трудовими, енергетичними ресурсами, сприяють підвищенню ресурсовіддачі, результативності підприємницької діяльності. Разом з тим, пошук шляхів та обґрунтування механізму управління економічним потенціалом бізнес-структур і його елементами на засадах інноваційності, стають стратегічним вектором конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різним аспектам підвищення ділової і підприємницької активності бізнес-структур та розвитку національної економіки присвячені результати досліджень відомих науковців як: З. Варналій, В. Гринчуцький, О. Гончар, С. Довбня, С. Ілляшенко, О. Кузьмін, О. Ляшенко, В. Нижник, С. Приймак, О. Шеремет, А. Череп та інші. Разом з тим актуальним є поглиблення дослідження концептуальних засад та розробка прикладного інструментарію розвитку підприємницького потенціалу країни в умовах сучасних глобальних викликів. Серед дослідників, котрі займалися аналізом впливу війни та COVID можна виділити наступних: І. Людвік, Н. Горшкова, А. Григорук, Л. Литвин, О. Кваша та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на велику самоорганізацію та активність української нації, через мінливість війни інвестиційний клімат для впровадження інновацій погіршується. Також великий негативний вплив визначає рівень корупції у державі та недосконалість вітчизняного законодавства. Саме тому, необхідно досліджувати особливості та механізми трансформації підприємницького середовища в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз тенденцій інноваційного розвитку вітчизняної підприємницької діяльності в умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України та пандемії COVID.

Виклад основного матеріалу

Ринкове середовище в Україні традиційно характеризується значною невизначеністю, пов'язаною із нечітким правовим забезпеченням господарської діяльності суб'єктів, все ще недостатнім розвитком ринкової та інформаційної інфраструктур, наявністю економічних злочинів, невідпрацьованістю фінансово-кредитної системи, руйнуванням господарських зв'язків основних виробничих структур у зв'язку з їх непередбачуваністю у багатьох випадках до жорстокої конкуренції зарубіжних виробників.

Тобто, ця невизначеність обумовлена як об'єктивними причинами, пов'язаними з ринковим характером будь-якої сучасної національної економіки, проблемами перехідного періоду, так і помилками, нехтуванням економічними закономірностями, нечіткістю та непослідовністю економічної політики держави у різноманітних сферах, значними недоліками при формуванні механізму управління на різних рівнях економіки України. Економічною базою виникнення кризової ситуації на підприємствах частіше за все стають прорахунки в стратегічних планах, у виборі конкретних тактичних заходів, що дозволяють попереджувати і прогнозувати зміни в нестабільному середовищі, а також диспропорції всередині підприємств і нездатність адекватно на них реагувати, тобто відсутність досконалого механізму забезпечення економічної стабільності.

Категорія економічної стабільності суб'єктів підприємницької діяльності належить до низки недостатньо вивчених економічною наукою, як в Україні, так і на світовому рівні, особливо в сучасних умовах трансформаційних змін. Сьогодні між науковцями, які займаються вивченням явища стабільності, не існує єдиної науково обґрунтованої думки щодо особливостей та закономірностей стабілізаційних процесів. Перешкодою застосування цього сучасного явища в управлінні підприємствами є його недостатня розробка як у науково-теоретичному, так і в організаційно-практичному сенсі. Зазвичай, стабільність асоціюється з порядком, незмінністю, рівновагою, стійким функціонуванням тощо. Цей термін використовується для опису стану системи, її структури і окремих елементів або підсистем, процесів та відносин [1, 2]. Прикладами практичного застосування цієї категорії можуть бути наступні: стабільність економіки, динамічна стабільність, стабільність господарства, стабільність компанії, макроекономічна стабільність, стабільність курсу валют, стабільність регуляторної системи, стабільність роботи обладнання, стабільність роботи підприємства, управління стабільністю, стабільність структури, стабільність процесів, стабільність зовнішнього середовища, стабільність внутрішнього середовища тощо. Ще більш проблемними є питання щодо шляхів досягнення стабільних умов ведення бізнесу в умовах викликів сьогодення.

Жодна бізнес-структура не функціонує у вакуумі, її оточує диференційоване конкурентне середовище. Зовнішнє середовище включає усі сили та організації, з якими підприємство зустрічається у своїй повсякденній та стратегічній діяльності. До цього поняття можна віднести практично усе, що знаходиться поза підприємством, адже всі елементи середовища на нього впливають. Середовище ніколи не буває стабільним [2]. Тому кожне підприємство повинно не лише знати оточуюче конкурентне середовище та природу його змін, але і вміти реагувати на ці зміни. При зростанні рівня невизначеності зовнішнього середовища, збільшується і невизначеність стану підприємства та, відповідно, ускладнюються процеси управління та зростають затрати.

Дослідженню зовнішнього та внутрішнього середовища суб'єкта господарювання присвячено чимало наукових праць, зокрема [1, 3]. Проте вплив факторів цих середовищ на економічну стабільність підприємства залишився нез'ясованим і тому потребує подальшого вивчення. Зовнішнє середовище визначає фактори, які впливають на стабільність роботи підприємства. Під зовнішніми факторами економічної стабільності слід розуміти ті умови, які підприємство не може змінити, але обов'язково повинно враховувати у своїй діяльності. Зовнішні фактори в основному пов'язані між собою: зміна одного може призвести до зміни інших і, відповідно, взаємопов'язаний їх вплив на рівень економічної стабільності.

Логічним є поділ зовнішніх факторів, які впливають на рівень економічної стабільності, на дві групи: фактори прямого та опосередкованого впливу. Фактори прямого впливу безпосередньо впливають на рівень економічної стабільності. До цієї групи слід віднести: відносини з господарськими партнерами (постачальники, споживачі), конкуренцію підприємців та відносини з контактними аудиторіями (державними закладами регулювання підприємницької діяльності, податковими органами, засобами масової інформації, фінансовими органами, інвесторами). Фактори опосередкованого впливу – це такі фактори, які можуть не здійснювати прямого регулярного впливу на рівень ризику, але сприяють його зміні. До них відносимо: соціально-демографічні, культурні, політичні, науково-технологічні, економічні, юридичні.

Природно, що економічне середовище не є стабільним. Воно впливає на сферу підприємницької діяльності через свої динамічні зміни, які можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки для бізнес-структур. При цьому ділова активність підприємців, які роблять спроби вплинути на це середовище, мають більше шансів на довгостроковий успіх, ніж ті, що пристосовуються до змінних умов. Наявність економічних знань у керівників не є гарантією успішного бізнесу, проте це дає змогу інтерпретувати та аналізувати тенденції у зміні економічного середовища, а також прогнозувати їх.

Постачальниками для підприємств є організації або інші підприємства, які забезпечують його різними ресурсами. Залежно від видів ресурсів виділяють постачальників: сировини та матеріалів, робочої сили, капіталу. Залежність між виробником та мережею його постачальників – один з яскравих прикладів прямого впливу зовнішнього середовища на стабільність функціонування підприємства, насамперед на його виробничу складову. Адже дефіцит сировини та комплектуючих призводить до порушення виробничого процесу, простоїв обладнання, що в свою чергу, спричинить фінансові втрати, тобто згодом цей деструктивний вплив відобразиться і на фінансово-економічній складовій стабільності підприємства.

Для успішного розвитку суб'єктам господарювання необхідні постачальники капіталу. Ними можуть бути банки, акціонери, приватні особи, державні органи, які надають позики. Якщо існує незадоволена потреба підприємства у залученому капіталі, то це знижує його фінансово-економічну стабільність. Відсутність необхідної суми коштів може завадити нормальному протіканню виробничого процесу, негативно впливаючи і на виробничу складову стабільності. Таким чином, вплив факторів середовища не обмежується однією складовою економічної стабільності, він має комплексний характер. Звичайно, спочатку вплив може носити односпрямований характер, але з часом він обов'язково позначиться і на іншій складовій, адже економічна стабільність підприємницьких структур – комплексне поняття, що визначається через сукупність найважливіших елементів його діяльності.

Споживачі формують ринок збуту. Існування підприємства залежить від його здатності знаходити споживачів результатів своєї діяльності та задовольняти їх потреби. Отримані від споживачів грошові потоки

забезпечують здатність підприємства розраховуватись за своїми зобов'язаннями (фінансова стабільність) та забезпечують виробничий процес (виробнича стабільність).

Таким чином, визначальний вплив на успішність підприємницької діяльності має поведінка партнерів, контрагентів підприємства. Забезпеченню економічної стабільності можуть перешкоджати порушення умов договорів як постачальниками, так і споживачами. Загрозою для фінансово-економічної стабільності бізнесу є надання послуг або виробництво товарів для неплатоспроможних споживачів. При цьому їх неплатоспроможність може виявитися в процесі виконання підприємством своїх зобов'язань, коли ним уже здійснені певні витрати. Тоді доводиться шукати альтернативних партнерів та джерела покриття виниклої заборгованості або йти на додаткові витрати.

Вітчизняні підприємства в процесі господарської діяльності, особливо в реаліях сучасності, часто зустрічаються з порушенням взятих зобов'язань, незважаючи на те, що виконання договорів – один з важливих моментів ділової етики. В Україні механізм, який забезпечує виконання договірних зобов'язань, потребує значного вдосконалення. Слід зазначити, що вирішення конфліктів офіційним шляхом затягується через завантаженість судів та виконавчих служб.

Конкуренція суб'єктів господарювання належить до визначальних для економічної стабільності факторів. Часто не споживачі, а саме конкуренти визначають, яку продукцію слід виробляти і яку ціну можна запросити. Споживачі – не єдиний об'єкт боротьби підприємницьких структур, які можуть конкурувати за трудові ресурси, матеріали, капітал та право використання певних технічних нововведень. Від реакції на конкуренцію залежать такі внутрішні фактори, як умови роботи, оплата праці, відносини з підлеглими.

Зважаючи на сучасні виклики, актуалізується необхідність запровадження інноваційних рішень ведення бізнесу. Так, сьогодні лівова частка інновацій підприємств спрямовується на покращення та вдосконалення технологій виробництва, основних засобів, що приводить до зменшення трудомісткості виконуваних операцій, економії матеріалів, освоєння нових технологічних процесів і, як наслідок, до формування стійкої конкурентоспроможності продукції. Так, підприємства орієнтуються на технологічне переозброєння своїх потужностей, максимальну автоматизацію процесів виробництва. Підвищення якості товарів досягається за рахунок прогресивних способів високоточної обробки деталей, автоматизації виробництва кінцевого продукту, за якого головні керуючі й контролюючі функції перекладаються з людини на прилади й автоматизоване обладнання. Саме за рахунок цього відбувається значний розвиток систем контролю та діагностики продукції, що виробляється. Впровадження інноваційних технологій – це важливе завдання будь-якого підприємства, що визначається як перспективний напрям розвитку, який створює сприятливе середовище для ефективного використання ресурсного потенціалу та формування конкурентоспроможності [3]

Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП є одним із показників, що характеризують інноваційний розвиток країни.

В Україні частка витрат на виконання НДР у ВВП протягом останніх десяти років має негативну тенденцію, так у 2020 р. частка склала 0,41%, що на 38% нижче порівняно з 2011 р. Показник частки витрат на виконання НДР у ВВП в Україні значно нижчий порівняно з країнами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де вказаний показник значно вищий і зростає у динаміці [5].

Згідно з даними щорічного звіту «Global Innovation Index 2021» (ГІІ, GIІ) [6] у 2021 р. Україна займала 49 місце серед 132 держав.

Кваша О.С. [7] визначає основні необхідні напрями та механізми активізації інноваційного розвитку в національних умовах, використовуючи світовий досвід інноваційних перетворень, які доцільно запозичити Україні: ефективна державна інноваційна політика, тобто вибір типу державної інноваційної політики з урахуванням стратегічних цілей держави для забезпечення реалізації інноваційної моделі розвитку; розробка національної системи впровадження науково-технічних досягнень завдяки механізму створення та реалізації науково-технічних програм («освіта – наука – технології – промисловість»); створення механізму взаємодії бізнесу, науки і влади, що передбачає формування і розвиток розгалуженої системи інституційних утворень; розробка законодавчих та нормативно-правових механізмів управління інноваціями; розвиток фондів державного венчурного капіталу та венчурного бізнесу; подальший розвиток інноваційних структур регіонального типу і створення пільгових умов для їх функціонування; активізувати процес кластерного підходу до реалізації інноваційної діяльності (організація мереж кластерів, розташованих у різних регіонах країни).

Як інноваційний підхід держави до спрощення ведення бізнесу слід відзначити законопроект 9266 від 02.05.2023р. про електронні аграрні розписки, який дає змогу виробникам агропродукції створювати електронні розписки під майбутню продукцію, замість паперових, що забезпечує більш гнучке та швидке кредитування.

Не викликає сумнівів той факт, що одним із чинників зростання конкурентоспроможності та ефективності економіки на всіх її рівнях є впровадження інновацій, особливо під час війни, т Потрібна чітка інноваційна політика держави, яка повинна включати стимулювання інновацій на державному та регіональних рівнях, долучення до глобальних інноваційних мереж, залучення інвестицій у науково-дослідні

роботи, удосконалення регулятивного середовища, визначення пріоритетів інноваційного розвитку на державному і регіональному рівнях, тощо [8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Хоч, війна та пандемія сприяла змінам в мисленні та підходах до інноваційної діяльності як то розробка нового озброєння, значний перехід на онлайн роботу де це можливо, більш гнучке управління, яке зменшує шлях від початку робіт до їх завершення, зменшення бюрократичних процедур, слід зауважити що в умовах неефективного державного управління, та невизначеності у підприємців скорочуються горизонти планування, а тому інноваційні проекти втрачають для них свою привабливість. Вагомою перешкодою для інноваційного розвитку підприємств є порушення права інтелектуальної власності. Існує проблема щодо реалізації гарантій, які мають надаватися на законодавчому рівні. Відсутній механізм захисту, коректної державної реакції на попередження, виявлення, притягнення до відповідальності порушників цього права. Серед проблем можна відзначити непрозорість, складність функціонування українських товарних ринків. Інвестори зустрічаються зі складнощами щодо отримання об'єктивної та оперативної інформації про умови ринку. Разом з тим, відбувається своєрідне стимулювання передачі за кордон конкурентоспроможних українських технологій. Інтеграція зусиль українських підприємців з іноземними партнерами у напрямку розробки та реалізації нових технологій, завдяки державам які підтримують Україну стає рушійною силою потенційного розвитку.

Література

1. Череп А.В., Череп О.Г. Огренич Ю.О. Удосконалення науково-методичного підходу до оцінки впливу факторів на використання механізму формування стратегії антикризового управління операційною діяльністю промислових підприємств в кризових умовах. - Фінансово- кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць.- Київ: ІБС НБУ, № 1 (42) 2022. – С.134- 144.
2. Гончар О.І. Оборотні активи підприємства: сучасний підхід до управління. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 3. С. 258-261. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?cat=6>
3. Людвік І.І. Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації економічного простору / Вінницький національний аграрний університет // Серія: Економіка та підприємництво С. 38-39. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/8.pdf
4. Н. Горшкова директор департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки / Інтерв'ю. <http://ief.org.ua/?p=17728>
5. Деренська Я.М. Кількісні аспекти оцінки ефективності проектного менеджменту у фармації / Я.М. Деренська // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2018. – № 5 (266). – С. 171–175.
6. Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/2021
7. Кваша О.С. Інноваційний розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(1). С. 150–154.
8. Коваленко О.В., Гарбар Ж. В. Інноваційний розвиток підприємств харчової промисловості України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 4. С. 34–52.

References

1. Cherep A.V., Cherep O.H. Ohrenych Yu.O. Udoskonalennia naukovo-metodychnoho pidkhdohu do otsinky vplyvu faktoriv na vykorystannya mekhanizmu formuvannia stratehii antykrizovoho upravlinnia operatsiinoiu diialnistiu promyslovykh pidpryiemstv v kryzovykh umovakh. - Finansovo- kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky. Zb. nauk. prats.- Kyiv: IBS NBU, № 1 (42) 2022. – S.134- 144.
2. Gonchar O.I. Oborotni aktyvy pidpryiemstva: suchasnyi pidkhdid do upravlinnia. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. 2020. № 3. S. 258-261. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?cat=6>
3. Liudvik I.I. Innovatsiinyi rozvytok ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho prostoru / Vinnytskyi natsionalnyi ahraryni universytet // Serii: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo P. 38-39. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/8.pdf
4. N. Horshkova dyrektor departamentu stratehichnoho planuvannia ta makroekonomichnoho prohnzuvannia Ministerstva ekonomiky / Interviu. <http://ief.org.ua/?p=17728>
5. Derenska Ya.M. Kilkisni aspekty otsinky efektyvnosti proektnoho menedzhmentu u farmatsii / Ya.M. Derenska // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky. – 2018. – № 5 (266). – P. 171–175.
6. Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/2021
7. Kvasha O.S. Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: svitovyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 2016. Vyp. 6(1). P. 150–154.
8. Kovalenko O.V., Harbar Zh. V. Innovatsiinyi rozvytok pidpryiemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. 2020. № 4. P. 34–52.